

УДК 82.09-1+82.0

Я.А. Гарадніцкі, вяд. навук. супр., канд. філал навук
(ДНУ “Цэнтр даследаванняў беларускай культуры,
мовы і літаратуры НАН Беларусі”)

ПРАБЛЕМА АЎТАРА Ў БЕЛАРУСКІМ ЛІТАРАТУРАЗНАЎСТВЕ

Роля аўтара як суб’екта творчага працэсу, формы яго прысутнасці ў літаратурным творы, спосабы выражэння аўтарскай пазіцыі – гэта праблемы, якія звязаны самым непасрэдным чынам з вызначэннем асноўных метадалагічных падыходаў літаратуразнаўчай навукі на працягу апошніх некалькіх стагоддзяў. Асабліва ўзрастае цікавасць да іх у наш час, калі атрымалі распаўсюджанне тэорыі, паводле якіх у сучасным літаратурным працэсе адбываецца пераакцэнтацыя ўвагі з аўтара на тэкст, узрастае роля чытача як удзельніка творчага працэсу засваення і інтэрпрэтацыі твора.

Праблема аўтара, яго месца і ролі ў творчым працэсе стала ў другой палове XX ст. – на пачатку XXI ст адной з найбольш актуальных і дыскутуемых у літаратуразнаўчай навуцы і ў іншых блізкіх ёй, антрапалагічна арыентаваных дысцыплінах. Некаторыя тэарэтыкі, у прыватнасці прадстаўнікі постструктуралізму, дэканструктывізму, канстатавалі значнае паніжэнне ролі аўтара як стваральніка тэксту. Французскі культуролаг і семіётых Р. Барт наогул абвясціў пра так званую “смерць аўтара”.

З актуальнага чынніка творчага працэсу аўтар, паводле тэорыі падобнага кшталту, ператвараецца, па сутнасці, у фікцыю, або, карыстаючыся тэрміналогіяй постмадэрнісцкіх даследаванняў, у сімулякр. Месца аўтара-крэатара, паўнаўладнага распараджальніка ўсім, што адбываецца ў творы і з творам, займае пісьмо, якое разумеецца як самарэгулюемы і самаабумоўлены працэс.

Разам з тым варта адзначыць, што ў гэты ж час значна ўзмацняецца ўвага да аўтара як суб’екта творчага працэсу і стваральніка літаратурнага твора, ствараюцца даволі шматлікія тэорыі і канцэпцыі, у якіх асноўным аб’ектам увагі і шматбаковага аналізу прадстае якраз аўтар. Тут варта згадаць у першую чаргу даследаванні ў гэтым напрамку рускіх вучоных, сярод якіх вылучаюцца распрацоўкі суадносін аўтара і героя ў працах М. Бахціна, праблема вобраза аўтара, высунутая В. Вінаградавым, тэорыя суб’ектнай арганізацыі літаратурнага твора Б. Кормана.

Праблема аўтара ў беларускім літаратуразнаўстве ў тэарэтычным аспекце з’яўляецца маладаследаванай. Яна ўтрымлівае ў сабе шмат момантаў, якія патрабуюць далейшай распрацоўкі, вызначэння пэўных метадалагічных прынцыпаў і падыходаў.

Неабходнасць актывізацыі даследчай працы ў гэтым напрамку абумоўлена тым, што гісторыя беларускай літаратуры, таксама як і сучасны яе стан, дае надзвычай багаты і шматстайны матэрыял для раскрыцця нацыянальнай спецыфікі творчага працэсу і ролі ў ім аўтара.

У беларускай літаратуры новага часу, якая развівалася, пачынаючы з XIX ст., у паскораным алгарытме, даволі своеасабліва паядноўваліся калектыўна-надасабовае мастацкае ўсведамленне і індывідуальна-аўтарскае самавыражэнне. Калектыўна-надасабовае ў мастацкім светабачанні, якое вынікала з цеснай сувязі нацыянальнай літаратуры з фальклорнымі вытокамі, не толькі пераадольвалася ў нейкай ступені ўзмоцненым выяўленнем аўтарскіх інтэнцый, але пэўным чынам трансфармавалася, уступаючы ў інтэгратыўныя сувязі з індывідуальнымі творчымі ўстаноўкамі.

Пры звароце да даследавання праблемы аўтара ў шматстайнасці яе аспектаў, мэтазгодна прымаць пад увагу дадзеную спецыфіку ўзаемаадносін калектыўнага і асабовага тыпаў светаўспрымання ў нацыянальнай мастацкай традыцыі.

Паколькі ў беларускай літаратуры на ўсіх этапах яе развіцця аўтарская прысутнасць у творы выяўлялася часта праз увядзенне аўтабіяграфічных дадзеных, праблема аўтабіяграфізму таксама цесна звязана з раскрыццём ролі аўтара ў творчым працэсе.

Меркаванні аб ступені выяўленасці аўтарска-асабовага ў тэксце твора маюць заўсёды ўскосны характар і абгрунтоўваюцца часцей за ўсё спасылкамі на зафіксаваныя пэўнымі крыніцамі дадзеныя біяграфічнага характару. У гэтым выпадку размова ў асноўным вядзецца пра аўтабіяграфізм тых або іншых сюжэтных фрагментаў твора пісьменніка. Аўтабіяграфізм можа вызначацца большай або меншай ступенню верагоднасці. Варта аднак заўсёды мець на ўвазе яго адноснасць і абавязковую трансфармаванасць, якой ён падвяргаецца ў мастацкім творы. Нават у творах мастацкай дакументалістыкі немагчыма дасягнуць адэкватнага ўзнаўлення рэальных жыццёвых фактаў з-за ўплыву фактару аўтарскага вымыслу.

Пры аналізе праблемы аўтара неабходна, з аднаго боку, улічваць рэальнае прататыпнае ўвасабленне аўтара ў героях твора, якое можа з большай або меншай доляй верагоднасці выяўляцца даследчыкам, з другога – суб'ектыўнае ўспрыманне аўтабіяграфічнасці твора чытачом, які кіруецца сваімі ўласнымі ўяўленнямі і адчуваннямі.